

УДК 321:342.7 (477)»20»

Лаговська С. С.

Аспірантка кафедра політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВА ДЕРЖАВА ЯК ГАРАНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Розглянуто ідею правової держави, яка покликана бути гарантом утвердження та дотримання основних демократичних принципів, зокрема, принципу верховенства права, а також прав людини та громадянина, що потребує нагального вирішення в українському суспільстві.

Ключові слова: правова держава, верховенство права, права людини і громадянина.

Неоднозначність та складність політичної ситуації в Україні, бурхливі відгуки міжнародної спільноти на останні політичні події дають підстави стверджувати, що дослідження правової держави як основного гаранта прав людини і громадянина набуває все більшої актуальності. Проблеми взаємодії прав людини та правової держави в українському суспільстві мають особливу значимість на нинішньому етапі її розвитку. Держава переживає досить складний перехідний період, метою якого є утвердження свободи, забезпечення прав людини та громадянина й демократизація усіх сфер суспільства. Цей доволі тяжкий період пов'язаний з дезорганізацією державних структур, конфліктом між політичними силами, соціальною напруженістю та втратою духовних орієнтирів у суспільстві.

Правова держава повинна, в першу чергу, гарантувати верховенство права в усіх сферах суспільного життя та забезпечувати захист прав людини та громадянина. Досвід показує, що ні те, ні інше положення не реалізується на практиці в суспільному житті. Україна сьогодні перебуває лише на шляху до становлення дійсно демократичної правової держави, тому перед нею постають проблеми формування такої правової політики, яка б не тільки була задекларованою, а й реально втіленою в життя всього суспільства. Враховуючи недостатню теоретичну роз-

робку зазначеної проблеми та політичні події в сучасному українському суспільстві, дослідження правової держави як гаранта забезпечення прав людини і громадянина є вкрай актуальним, оскільки одним із пріоритетних принципів правової держави є верховенство права, яке в свою чергу, повинно виступати основним гарантом прав людини і громадянина.

Проблема належного забезпечення прав людини і громадянина в даний час є складною як у практичному, так і теоретичному відношенні. Це пов'язано з тим, що й зараз, після прийняття Конституції України 1996 р., яка закріпила доволі широкий перелік прав людини і громадянина, не завжди зазначені права належним чином реалізуються в практичному сенсі. Водночас слід наголосити на тому, що забезпечення прав людини в Україні пов'язане не з визначенням того, наскільки розвинутою є Україна як правова держава, а з тим, чи можна взагалі вважати Україну такою. Це проблема є досить складною в тому сенсі, що останні події в політичного життя країни дають підстави стверджувати, що проголошений та закріплений в Конституції принцип правової держави не діє. Анексія Криму, сотні вбитих на Євромайдані та гостра напруженість суспільно-політичного життя свідчить про те, що держава потребує подальших політико-правових перетворень.

В зв'язку з цим тематика сучасної правової держави в тих чи інших аспектах стала предметом наукового аналізу в роботах таких вітчизняних дослідників як І. Воронова, А. Зайця, Р. Гринюка, О. Лукашева, М. Лушнікова, В. Погорілко, П. Рабіновича, В. Селіванова, О. Скакуна, О. Скрипнюка, В. Тимошенко, С. Тимченко, Ю. Шемшученко, Ф. Шульженко. Праці зазначених науковців слугують теоретичною основою дослідження правової держави в Україні. При цьому варто зазначити, що у вітчизняній літературі проблематика правової держави як гаранту здійснення та захисту прав особи та громадянина є майже не дослідженою. Виходячи з вищезазначеного, проблема належного забезпечення прав людини та громадянина має пріоритетне значення в напрямку розбудови правової держави в Україні.

Варто констатувати, що правова держава не повинна лише зафіксувати права людини та громадянина, а й надати можливість користування цими правами в повсякденному житті. Верховенство права як головний принцип правової держави слід тлумачити як межу дотримання прав людини та громадянина у функціонуванні органів державної влади.

Ідея правової держави є одним з найцінніших досягнень світової політико-правової думки. З розвитком політичної думки поступово збагачувався зміст поняття «правової держави», розроблялись категорії,

що надалі сформували цілісну концепцію. Досить влучним є визначення українськими дослідниками правової держави як організації політичної влади, що створює умови для найповнішого забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також для найбільш послідовного зв'язування за допомогою права державної влади з метою недопущення зловживань [2, с. 255]. Дане визначення чітко окреслює такі основні принципи правової держави як забезпечення прав і свобод людини та громадянина та послідовне зв'язування за допомогою права політичної влади та формування правових обмежень для владних структур.

З прийняттям Конституції України на законодавчому рівні було визначено й закріплено основи правового регулювання суспільних відносин. Права людини гарантуються державою, хоча реальне втілення в життя принципу верховенства права, який є пріоритетним в концепції правової держави, пов'язане зі значними труднощами. Доречно зауважити, що права людини—це межі влади. Вони визначають ту сферу життєдіяльності людини, в яку влада (державна) не може втручатись і ті обов'язки, які має держава щодо людини [1, с. 121]. Тобто, держава як політичний інститут обмежена правом людини. В українському суспільстві до цих пір відсутнє розуміння інституту прав людини як нового рушійного чинника розвитку держави.

Варто підкреслити, що у правовій державі права людини та громадянина виступають не тільки характеристикою відносин між людиною та державою, а ключовим механізмом обмеження державної влади, який поєднує наступну тріаду: верховенство права—обмеженість державної влади—права людини та громадянина. Тим самим в правовій державі пріоритет надається правам і свободам людини і громадянина по відношенню до владних структур. Доречно зауважити, що скільки б у суспільстві не говорили про правову державу, про її сутність та принципи, але без поваги до прав її свобод людини та громадянина не існує та не може існувати ніякої правової держави. Важливу роль при цьому відіграє забезпечення прав і свобод по відношенню до влади. Жодна держава не може ігнорувати інститут прав людини. При цьому розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» засвідчує той факт, що у нашій країні права людини змішуються з інститутом прав та обов'язків людини. Таким чином сам інститут прав людини не повинен супроводжуватись ніякими обов'язками, адже названі права дані людині природою (вони є невід'ємними), але ніяк не самою державою. Виникає проблема щодо природних прав людини та закріплених в Конституції обов'язків. Так, про цю проблему не гово-

рять політики, з нею майже не ознайомлені пересічні громадяни. Правова держава повинна охороняти, захищати та поважати всі невідчужувані природні права людини, тому вживання в Конституції поняття «обов'язки людини» є некоректним, адже обов'язками можуть бути наділені лише громадяни. Тому, держава, в першу чергу повинна чітко окреслити права людини та права й обов'язки громадянина. Як наслідок, це розділення має визначати розвиток правової державності в Україні. При цьому, в нашій державі ще не подоланий той стереотип суспільного мислення, який зводиться до піднесення інтересів держави над особистими правами людини. Перевага й досі надається державі, яка являється для людини й творцем, й контролером не тільки прав, а й придуманих обов'язків. Як результат неправильного розрізнення прав людини та прав і свобод людини та громадянина, держава підноситься над правами людини. В свою чергу, концепція правової держави, яка повинна бути гарантом забезпечення прав людини впроваджується в державно-політичну практику досить повільно та проблематично. Представники влади доволі часто забувають про те, що права людини повинні охоронятись верховенством права. Тільки через визнання владою в практичній реалізації прав і свобод людини та громадянина можливий до побудови правової держави, яка повинна передбачати певну свободу від держави, від її опіки.

Внаслідок цього, правова держава постає як ідеальна модель, до якої слід прагнути. Особливо характерним це є для прав і свобод людини, рівень забезпечення яких яскраво ілюструє правовий чи неправовий характер держави. Жодна держава не може претендувати на визнання її правовою, якщо в ній не визнаний природний характер прав і свобод людини, якщо права і свободи декларуються лише на папері, якщо держава довільно наділяє правами чи обмежує їх. У сфері прав і свобод людини може існувати прірва між бажаним і дійсним. Ситуація сьогодення свідчить про те, що нині в Україні державу можна охарактеризувати як напівправову і напівсоціальну. Але все ж таки помітною є еволюція становлення правової держави. З огляду на зазначену відмінність у механізмах реалізації різних прав, не можна не помітити того, що держава керувалася виключно «негативною волею», тобто, свідомо обмежувала міру свого втручання в діяльність ряду правових інститутів. Свідченням цього є те, що найбільший прогрес щодо прав людини і громадянина було досягнуто в сфері громадянських та політичних прав. Тобто, право на свободу світогляду і віросповідання, право на участь у відправленні

правосуддя, право на рівний доступ до державної служби, право обирати та бути обраним, право на мирні зібрання [4, с. 13].

Разом з тим держава не забезпечує кожному громадянину України конституційне право на життя, освіту, працю, соціальний захист, охорону здоров'я. Цілком очевидним є той факт, що українська держава не забезпечує всієї сукупності гарантованих Конституцією прав людини та громадянина.

Сучасна інтерпретація концепції правової держави в політико-правовій науці вносить в дане поняття елемент суттєвої новизни. Йдеться вже не просто про правове забезпечення «рівності стартових можливостей» та соціальне забезпечення «гідного рівня життя», а й про запобігання такому явищу, як «соціальне виключення» («social exclusion»). Зазначене явище виникає тоді, коли громадяни відчувають відсутність реального підтвердження своїх соціальних прав. Тобто, для держави є характерним такий структурний феномен, який встановлює в суспільстві механізм такого характеру, що виключає частину населення з економічного та соціального життя, а також позбавляє її права реальної участі в розподілі суспільних благ. Таким чином, нині маємо ситуацію не тільки з розшаруванням на бідних та заможних, й з розподілом на тих, хто є включеним в суспільний обіг, і тих, хто є виключеним з нього [3, с. 26–28]. Тобто, явище «соціального виключення» є характерним для українського суспільства. Це можна підтвердити пануючим в мережі Інтернет лозунгом, який стверджує, що «Євромайдан—це не політика, а боротьба за права людини». На жаль, для пересічних громадян—це дійсно так.

Підсумовуючи, варто зазначити, що в сучасній Україні не втілений основний принцип демократичної правової держави—пріоритет прав і свобод людини по відношенню до владних структур. Такі явища як бюрократизація, корупція все ж таки є характерними для українського суспільства. Закріплені в Конституції ознаки правової держави є скоріше ідеалами, ніж конкретними характеристиками сучасної України або ж навіть головними напрямками її розвитку, адже держава на сучасному етапі переживає досить складний процес реформування суспільного та політичного життя, який має знайти своє наукове обґрунтування та нормативне закріплення. Він не може бути беззмістовним та офіційно формально не вираженим, тому Україна перебуває лише на шляху до становлення правової держави, що, в свою чергу, потребує подальших демократичних перетворень. Всі побажання щодо дотримання й забезпечення прав людини і громадянина залишатимуться на рівні декларацій,

якщо вони не підкріплюватимуться законотворчою діяльністю і відповідною державною політикою.

Таким чином сучасне трактування ідеї правової держави передбачає визнання людини найвищою соціальною цінністю, а забезпечення та реалізацію невід'ємних прав і свобод людини і громадянина — головною метою діяльності державної влади, яка реалізує свої завдання в межах верховенства права в усіх сферах суспільного життя. При цьому захист прав людини і громадянина виступає не як ознака правової держави, а як пріоритетна функція, що пронизує усі напрямки діяльності держави.

Щодо перспектив розвитку правової держави в Україні, варто окреслити, що сьогодні в Україні, яка показала свої наміри увійти до Європи як рівноправний член світового співтовариства, визріла необхідність піддати ґрунтовній професійній переробці та коригуванню питання щодо реального забезпечення прав і свобод людини і громадянина. В Україні закладені лише підвалини правової держави, яка покликана виступати гарантом дотримання та забезпечення прав людини та громадянина, тому подальший її розвиток пов'язаний з посиленням легітимації влади, забезпеченням у суспільстві свободи, ефективним функціонуванням принципу поділу влади, дотриманням її окремими гілками принципу верховенства права, усуненням численних порушень прав і свобод людини і громадянина.

Список використаних джерел:

1. Копиленко О.Л. Ідея правової держави та її реалізація в законотворчому процесі / О. Л. Копиленко // Віче: теоретичний і громадсько-політичний журнал. — К., 2010. — № 16 (277).
2. Скрипнюк В.М. Політична система: сучасні проблеми розвитку громадянського суспільства і держави: У 2 т. / К.: Логос, 2010. — Т. 2: Правова, демократична держава в політичній системі: стан, тенденції та перспективи розвитку: монограф. / В. М. Скрипнюк // Медведчук В.В., Тихий В.П., Гринюк Р.Ф., Федоренко В.Л., Француз А.Й., та ін. — 692 с.
3. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю. С. Шемшученко: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, 2001. — 656 с.
4. Шульженко Ф.П. Соціально-правова держава: сутність, проблеми політичної модернізації: автореф. дис... д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 / Ф. П. Шульженко; НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. — К., 2009

// Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09sfppm.zip>

Стаття надійшла до редакції 19.04.2014 р.

Лаговська С. С. Правовое государство как гарант обеспечения прав человека и гражданина в современной Украине

Рассматривается идея правового государства, которая призвана быть гарантом утверждения и соблюдения основных демократических принципов, в частности, принципа верховенства права, а также прав человека и гражданина, требующей неотложного решения в украинском обществе.

Ключевые слова: правовое государство, верховенство права, права человека и гражданина.

Lagovska S. The rule of law as the guarantor of the rights of man and citizen in modern Ukraine

The article deals with the idea of rule of law, which is designed to be a guarantor of approval and respect for basic democratic principles, in particular the principle of the rule of law and the rights of man and citizen, requiring urgent solutions in Ukrainian society.

Key words: constitutional state, rule of law, civil and human rights.

© Лаговська С. С., 2014